

XORAZMDA SHISHA MUNCHOQLAR: SAN'AT, TEXNOLOGIYA VA MADANIY TAHLIL

Tadqiqotchi: Matnazarova Gulnoz Baxtiyorovna

Elektron pochta:mgulnoz@bk.ru

Annotatsiya: Аннотация: [Abstract] *Ushbu maqolada Xorazmning temir davrida ishlab chiqarilgan munchoqlar va bezak buyumlari o'rganiladi. Maqolada Xorazmning madaniy merosi, san'ati va ularning boshqa madaniyatlar bilan aloqalari tahlil qilinadi. Munchoqlar nafaqat estetik elementlar, balki diniy, ijtimoiy ramzlar sifatida ham ishlatilgan. Bu maqola Xorazm munchoqlarining ishlab chiqarilish texnologiyasini, ularning madaniy almashinuvdagi rolini va ma'naviy ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Maqola shuningdek, arxeologik tadqiqotlar asosida temir davri Xorazm san'ati va uning o'ziga xosligini yoritadi.*

Kalit so'zlar: Ключевые слова: (Key words): *Xorazm, Temir davri, munchoqlar, san'at, madaniy almashinuv, diniy ramzlar, arxeologiya, texnologiya.*

Kirish va dolzarbligi [Introduction] (Введение) Xorazm, qadimiy Markaziy Osiyo hududida joylashgan bo'lib, o'zining tarixiy va madaniy boyligi bilan ajralib turadi. Xorazmning madaniy merosi, jumladan munchoqlar, bezak buyumlari va boshqa san'at asarlari o'sha davrdagi ijtimoiy, diniy va siyosiy tuzilmalarning aksidir. Xorazmning Temir davri madaniyati nafaqat zamonaviy tarixshunoslarga, balki arxeologlar va san'atshunoslarga ham katta qiziqish uyg'otadi. Munchoqlar Temir davrining muhim elementlaridan biri bo'lib, ular faqat go'zallik uchun ishlatilmagan. Ular, shuningdek, diniy marosimlar, ijtimoiy pozitsiyalar va madaniy almashinuvda o'zgacha ahamiyatga ega bo'lgan. Xorazmning strategik joylashuvi, savdo yo'llari va madaniy aloqalari ularning san'atiga o'z ta'sirini ko'rsatgan. Bu maqolada Xorazm munchoqlarining ishlab chiqarish texnologiyasi, ular orqali madaniy almashinuv va diniy ramzlarning aks ettirilishi tahlil qilinadi.

Xorazm Munchoqlari: Materiallar va Texnologiya

Xorazmda ishlab chiqarilgan munchoqlar asosan shisha, sopol va ba'zan metall materiallardan yasalgan. Shisha munchoqlarining ishlab chiqarilishi Temir davrida keng rivojlangan bo'lib, Xorazmda topilgan shisha munchoqlar bir-biridan turlicha ranglar, shakllar va naqshlar bilan bezatilgan. Xorazmda ishlab chiqarilgan shisha buyumlar, xususan, munchoqlar, savdo yo'llari orqali boshqa madaniyatlar bilan aloqalar o'rnatgan va bu orqali boshqa mamlakatlar madaniyati bilan ta'sirlashgan. Shisha ishlab chiqarish texnologiyasi Xorazmda o'ziga xos uslubda rivojlangan. Arxeologik qazishmalar davomida topilgan shisha munchoqlarda ishlov berish texnologiyasining murakkabligi va nafisligi sezilarli darajada aks etgan. Bu texnologiya

Xorazmning qadimgi savdo yo'llariga, shu jumladan Eron va Hindistonga bo'lgan aloqalariga ishora qiladi. Shisha ishlab chiqarish uchun ishlatilgan materiallar orasida kristall tuzlar, qum va rangli o'simlik ekstraktleri mavjud. Sopol munchoqlari esa Xorazmda ko'proq kundalik hayotda ishlatilgan va o'rta sinf vakillarining ijtimoiy holatini aks ettirgan. Sopol munchoqlari, odatda, turli geometrik shakllarda bo'lgan va o'ziga xos ranglarda bezatilgan. Bunday buyumlar faqat bezak emas, balki ijtimoiy maqomni ifodalashda ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Metall munchoqlar esa ba'zan zargarlik va bezak uchun ishlatilgan. Metall munchoqlarni tayyorlash texnologiyasi Temir davrida Xorazmda o'zining rivojlanishining yuqori bosqichiga yetgan va bu o'z navbatida Xorazmning metallurgiya sanoatining rivojlanishiga guvohlik beradi.

Diniy va ijtimoiy ahamiyat

Xorazm munchoqlari nafaqat dekorativ buyumlar sifatida, balki diniy va ijtimoiy ramzlar sifatida ham xizmat qilgan. Xorazmning Temir davrida munchoqlar diniy marosimlarda, talisman sifatida ishlatilgan. Ba'zi arxeologik topilmalar, jumladan, qabrlar va maqbaralar atrofi, munchoqlarning o'limdan keyingi hayotga tayyorgarlik sifatida ishlatilganligini ko'rsatadi. Shuningdek, Xorazmda ishlab chiqarilgan munchoqlar iqtisodiy va ijtimoiy ierarxiyani ifodalashda muhim ro'l o'ynagan. O'sha davrda yuqori sinf vakillari ko'proq bezak va san'at asarlarini ishlatgan, ularning jangovar yoki diniy maqomlarini ifodalashda foydalanilgan. Munchoqlar ba'zida talismanlar sifatida ishlatilgan va ularga maxsus diniy yoki ma'naviy ma'no yuklangan. Bunday buyumlar o'zining shakli va ranglari bilan muayyan ramzlarni tasvirlagan, ular orqali odamlar o'z e'tiqodini namoyon etganlar. Xorazmning strategik joylashuvi uning boshqa madaniyatlar bilan aloqalarini kuchaytirdi. Xorazmning san'ati, xususan munchoqlar, madaniy almashinuvning yorqin namunalaridir. Xorazm savdo yo'llarining chorrahasi bo'lganligi sababli, u yerda ishlangan san'at buyumlari turli madaniyatlar ta'sirida shakllangan. Xorazm munchoqlari, asosan, Eron, Hindiston va Markaziy Osiyo madaniyatlari bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, Xorazmda topilgan shisha munchoqlarning naqshlari Eron va Gretsiya san'ati bilan o'xshashliklarga ega. Bu o'z navbatida, Xorazmning iqtisodiy va madaniy aloqalari haqida muhim ma'lumotlar beradi. Madaniy almashinuvning boshqa bir ko'rinishi - bu Ipak yo'li orqali Xorazmning boshqa madaniyatlar bilan doimiy aloqasi. Bu yo'l orqali nafaqat tovarlar, balki san'at, texnologiya va diniy qarashlar ham almashgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili [Literature review] Xorazmning Temir davri munchoqlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ko'plab ilmiy manbalarda o'z aksini topgan. Ushbu manbalar orasida arxeologik, san'atshunoslik va tarixshunoslik ishlari muhim o'rin tutadi. Xorazm munchoqlarini o'rganishga bag'ishlangan asarlar orasida M. A. Ataniyazov (2003) tomonidan yozilgan "The Iron Age in Khwarezm: Artifacts and Culture" kitobi muhim manba hisoblanadi [1]. Bu asarda Xorazmda Temir davrida

ishlangan san'at buyumlari va munchoqlar tahlil qilingan. Ataniyazovning tahliliga ko'ra, Xorazm munchoqlarining shakllari va materiallari bu davrdagi san'atning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. S. Z. Kadirov (2015) Xorazmning madaniy almashinuvini o'rganib, Xorazmda ishlab chiqarilgan munchoqlarni boshqa Markaziy Osiyo va unga qo'shni hududlardagi san'at shakllari bilan solishtirgan. Uning tadqiqotlarida munchoqlarning shakllari, naqshlari va materiallari haqida ko'plab muhim ma'lumotlar keltirilgan. Kadirovning fikriga ko'ra, Xorazmda ishlab chiqarilgan munchoqlar madaniy almashinuvning yorqin ifodalaridir. Xorazm munchoqlarining diniy va ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilganda ularning marosimlarda, talisman sifatida ishlatilganligini va ijtimoiy maqomni ifodalashda qanday ahamiyatga ega bo'lganligini ko'rsatadi. Bu esa, Xorazm munchoqlarining nafaqat estetik, balki ma'naviy va diniy funksiyalarini ta'kidlashga yordam beradi [2]. D. M. Ermakov (2017) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shisha munchoqlar ishlab chiqarish texnologiyasini o'rganishga qaratilgan. Ermakovning tadqiqoti Xorazmda munchoqlarni ishlab chiqarish jarayonidagi texnik jihatlarni o'rganish orqali ularning qanday shakllanganini aniqlashga qaratilgan. F. A. Muhammedov (2008) Xorazmning Temir davri san'ati haqida to'liq ma'lumotlarni taqdim etadi. U o'zining "Ancient Khwarezm: Art and Artifacts of the Iron Age" nomli ishida Xorazmda topilgan san'at asarlarini va ularga xos bo'lgan uslublarni o'rganadi.[3]

Tarixiy metodologiyasi [Research Methodology] Ushbu tadqiqotda asosan arxeologik va san'atiy metodologiyalar qo'llanildi. Xorazmning Temir davriga oid arxeologik joylashuvlar va topilmalar asosida tadqiqotlar olib borildi. Tadqiqotda komparativ tahlil metodologiyasi ham qo'llanildi. Xorazm munchoqlarining boshqa madaniyatlar bilan aloqalari o'rganildi, bu esa Xorazmning san'ati va madaniy almashinuvini yanada kengroq tushunishga yordam berdi. Arxeologik materiallar va sopol munchoqlar topilmalariga asoslangan o'rganishlar olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Xorazm munchoqlarining ishlab chiqarilish texnologiyasini, materiallarini va shakllarini aniqlash, shuningdek, ularning madaniy almashinuv va diniy ramzlar sifatida ishlatilganligini o'rganishdan iborat bo'ldi.

Natijalar va muhokama (Results and discussion) (Результаты и обсуждение) Xorazm munchoqlarining shakllari, materiallari va ishlab chiqarilish texnologiyasi Temir davrining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Shisha va sopolan yasalgan munchoqlar keng tarqalgan bo'lib, ular geometrik naqshlar bilan bezatilgan. Bunday naqshlar Xorazm san'ati va madaniyatida an'anaviy bo'lib, ular o'ziga xos simmetriya va rang-baranglikka ega. Munchoqlar va bezaklar nafaqat go'zallik uchun, balki diniy va ma'naviy ehtiyojlarni qondirish uchun ishlatilgan.

Madaniy almashinuv Xorazm munchoqlarining shakllari va materiallarida o'z aksini topadi. Xorazmda ishlab chiqarilgan munchoqlar, Eron, Hindiston, Xitoy va boshqa Markaziy Osiyo hududlaridagi san'at shakllaridan ta'sirlangan. Xorazmda shisha

va sopoldan yasalgan munchoqlar o'zining rang-barangligi va nozik ishlov berilganligi bilan ajralib turadi [4]. Xorazmning strategik joylashuvi uning madaniy va iqtisodiy aloqalarining rivojlanishiga yordam bergan. Munchoqlar, shuningdek, diniy va ijtimoiy ramzlar sifatida ishlatilgan. Ba'zi munchoqlarni talismanlar sifatida ishlatish odati mavjud bo'lib, ular o'limdan keyingi hayotga tayyorgarlik sifatida ham qabul qilingan. Munchoqlarni qabrlar va maqbaralar atrofida topish, ularning diniy va marosimiy ahamiyatini ko'rsatadi [5].

Xulosa (Conclusion) (Выводы). Xorazmning Temir davri san'ati va munchoqlari o'zining estetik va diniy ahamiyati bilan ajralib turadi. Xorazmda ishlab chiqarilgan munchoqlar faqat bezak buyumlari sifatida emas, balki madaniy almashinuv va diniy e'tiqodlarni aks ettiruvchi elementlar sifatida ham xizmat qilgan. Ular, o'z navbatida, Xorazmning xalqaro savdo va madaniy aloqalarda markaziy rol o'ynaganligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ataniyazov, M. A. Xorazmda temir davri: artefaktlar va madaniyat. Qadimgi sivilizatsiyalar jurnali. 2003
2. Qodirov, S. Z. Qadimgi Xorazmda munchoqlar, bezaklar va madaniy almashinuv. Markaziy Osiyo arxeologiya jurnali 2015
3. Muxammedov, F. A. Qadimgi Xorazm: Temir davri san'ati va artefaktlar. Yevroosiyo tadqiqotlari jurnali 2008.
4. Marjani, S. N The Influence of Iranian and Central Asian Art on Khwarezm's Beads. Iranian Journal of Archaeology 2014.
5. Ibrohimov, A. K. Xorazm temir davri hunarmandchiligi: munchoqlar va artefaktlar. Markaziy Osiyo arxeologik sharhi. 2011.